

ITALYANCHA-O'ZBEKCHA QISHLOQ XO'JALIGI TERMINLARI
LUG'ATINI TUZISHNING LEKSIKOGRAFIK VA
LINGVOKULTUROLOGIK TAMOYILLARI

Shodiyeva Umida Burxon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

2-bosqich magistranti

umidashb25@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada italyancha-o'zbekcha qishloq xo'jaligi (jumladan, chorvachilik) terminlari lug'atini tuzishning leksikografik va lingvokulturologik tamoyillari qiyosiy-tahliliy yondashuv asosida yoritiladi. Tadqiqot "Chorvachilik atamalarining ruscha-o'zbekcha qisqacha lug'ati" tajribasini, shuningdek zamonaviy tarjimashunoslik va terminologiya nazariyasi (E.Nida, M.Baker, P.Newmark, J.P.Vinay va J.Darbelnet, U.Eko, L.Zgusta, J.Sager, B.Svensén) qoidalarini tahlil qilib, ularni yagona metodik tizimga birlashtiradi. Maqola kelgusida yaratilishi rejalashtirilgan to'liq hajmli italyancha-o'zbekcha qishloq xo'jaligi terminlari lug'ati uchun nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: leksikografiya, terminologiya, lingvokulturologiya, italyan tili, o'zbek tili, qishloq xo'jaligi terminlari, ekvivalentlik, tarjima strategiyasi, ikki tilli lug'at.

Аннотация. В статье рассматриваются лексикографические и лингвокультурологические принципы составления итальянско-узбекского словаря терминов сельского хозяйства на основе сравнительно-аналитического подхода. Исследование опирается на опыт изданного в 1996 году «Краткого русско-узбекского словаря терминов животноводства», а также на положения современного переводоведения и терминоведения (Ю.Найда, М.Бейкер, П.Ньюмарк, Ж.П.Виней и Ж.Дарбельне, У.Эко, Л.Згуста, Дж.Сейгер, Б.Свенсен), объединяя их в единую методическую систему. Статья служит теоретико-методологической основой для будущего полного итальянско-узбекского словаря сельскохозяйственной терминологии.

Ключевые слова: лексикография, терминология, лингвокультурология, итальянский язык, узбекский язык, термины сельского хозяйства, эквивалентность, стратегия перевода, двуязычный словарь.

Abstract. This article examines the lexicographic and linguocultural principles for compiling an Italian-Uzbek dictionary of agricultural terminology, using a comparative-analytical approach. The study draws on the experience of the 1996 “Concise Russian-Uzbek Dictionary of Livestock-Breeding Terms” as well as on modern translation and terminology theory (E.Nida, M.Baker, P.Newmark, J.-P.Vinay and J.Darbelnet, U.Eco, L.Zgusta, J.Sager, B.Svensén), integrating them into a unified methodological framework. The article provides a theoretical-methodological foundation for a future comprehensive Italian-Uzbek dictionary of agricultural terminology.

Key words: lexicography, terminology, linguoculturology, Italian language, Uzbek language, agricultural terms, equivalence, translation strategy, bilingual dictionary.

Mamlakatimiz va Italiya Respublikasi o'rtasidagi iqtisodiy, ta'lim va ilmiy-texnik hamkorlikning kengayib borishi qishloq xo'jaligi, xususan chorvachilik va dehqonchilik sohalarida terminologik muloqot ehtiyojini kuchaytirmoqda. Biroq hozirgi kunga qadar italyan va o'zbek tillari o'rtasida ushbu sohaga ixtisoslashgan, ilmiy asoslangan ikki tilli terminologik lug'at mavjud emas. Bu bo'shliqni to'ldirish uchun, avvalo, lug'at tuzishning leksikografik va lingvokulturologik tamoyillarini ilmiy jihatdan asoslash zarur.

O'zbek leksikografiyasida sohaviy ikki tilli terminologik lug'at yaratish tajribasi yangi hodisa emas. Xususan, 1995-yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Atamashunoslik qo'mitasi tavsiyasi bilan nashrga tayyorlangan va 1996-yilda “Fan” nashriyotida chop etilgan “Chorvachilik atamalarining ruscha-o'zbekcha qisqacha lug'ati” muallif jamoasi (U.N.Nosirov, Sh.A.Akmalxonov, S.G.Azimov, K.Madaminov, M.Ashirov) tomonidan tuzilgan bo'lib, unda deyarli bir yarim mingga yaqin atama qamrab olingan [1]. Ushbu lug'atning muqaddima qismida qo'mita tomonidan qo'llanilgan asosiy metodik tamoyil alohida ta'kidlanadi: rus tilidagi har bir terminga o'zbek tilida mazmun jihatidan eng yaqin va o'xshash nom tanlanadi, so'zma-so'z tarjima qilish esa ma'noning tub mohiyatini ifodalay olmasligi sababli maqsadga muvofiq hisoblanmaydi; agar milliy yoki xalqaro manbadan tenglik topilmasa, terminning asl nomi saqlanadi yoki jarayonning mazmuniga qarab yangi o'zbekcha nom yaratiladi [1]. Ushbu tamoyil, mohiyatan, zamonaviy tarjimashunoslikda E. Nida ilgari surgan “dinamik ekvivalentlik” tushunchasiga mos keladi [8] va shu bilan o'zbek terminografiyasi tarixiy jihatdan xalqaro tarjima nazariyasi bilan uyg'un rivojlanganini ko'rsatadi.

B.S.Ergashova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda italyan xalq ertaklari va bolalar adabiyotini o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonidagi badiiy-tasvir vositalarining (metafora, frazeologik birlik, taqlid so'z) berilishi tahlil qilinib, tarjimada funksional ekvivalentlik, madaniy moslashuv va dinamik ekvivalentlik tamoyillarining uyg'un qo'llanilishi zarurligi asoslab berilgan [2; 7]. Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatdiki, metodologik yondashuv, xususan, formal emas, funksional-madaniy ekvivalentni tanlash tamoyili - terminologik leksikografiya uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki har ikkala holatda ham maqsad manba til birligining o'quvchi (yoki foydalanuvchi) uchun tabiiy va tushunarli ekvivalentini topishdan iborat.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolaning maqsadi o'zbek terminografiyasining o'ziga xos amaliy tajribasi va zamonaviy tarjimashunoslik hamda leksikografiya nazariyasini birlashtirib, italyancha-o'zbekcha qishloq xo'jaligi terminlari lug'atini tuzishning ilmiy asoslangan tamoyillarini ishlab chiqishdan iborat. Ushbu tamoyillar kelgusida amaliy jihatdan to'liq hajmli italyancha-o'zbekcha qishloq xo'jaligi terminlari lug'atini yaratish uchun nazariy-metodologik zamin bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, tavsifiy va kontent-tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot manbai sifatida quyidagilar tanlab olindi: "Chorvachilik atamalarining ruscha-o'zbekcha qisqacha lug'ati"ning tuzilishi va muqaddimasida bayon etilgan metodik tamoyillar [1]; zamonaviy tarjima nazariyasining tayanch asarlari - E.Nida [8], M.Baker [9], P.Newmark [10], J.P.Vinay va J.Darbelnet [11], U.Eko [12]; klassik terminologiya va leksikografiya nazariyasi - E.Wüster [16], J.Sager [14], L.Zgusta [13], B.Svensén [15]; B.S.Ergashova va uning hamkorlarining italyan tilidan o'zbek tiliga badiiy va bolalar adabiyoti tarjimasiga bag'ishlangan so'nggi tadqiqotlari [2; 3; 5; 7].

Birinchi bosqichda mavjud ruscha-o'zbekcha chorvachilik lug'atining makrostrukturasi (bosh so'zlarning joylashtirilishi, alifbo tartibi) va mikrostrukturasi (tarjima varianti, izohlar) o'rganildi. Ikkinchi bosqichda tarjimashunoslik va terminologiya nazariyasidagi ekvivalentlik turlari (formal va dinamik ekvivalentlik, ekvivalentlik, modulyatsiya, adaptatsiya usullari) ushbu amaliy modelga nisbatan qo'llanildi va ular o'rtasidagi mosliklar aniqlandi. Shu tariqa, tadqiqot metodologiyasi amaliyot (mavjud lug'at) bilan nazariyani (tarjimashunoslik va terminografiya) o'zaro bog'lash orqali italyancha-o'zbekcha qishloq xo'jaligi terminlari lug'ati uchun tamoyillar tizimini shakllantirishga qaratildi.

Tadqiqot natijasida italyancha-o'zbekcha qishloq xo'jaligi terminlari lug'atini tuzishning oltita asosiy tamoyili aniqlandi. Birinchidan, eng yaqin semantik ekvivalentni tanlash tamoyili tadqiqotimizdagi lug'atning asosiy metodik qoidasi bo'lib [1], zamonaviy tarjimashunoslikda E.Nidaning "dinamik ekvivalentlik" tushunchasiga mos keladi [8]. Ikkinchidan, ekvivalent mavjud bo'lmagan holatlarda termin yaratish tamoyili - bunda yo asl atama saqlanadi (xalqaro internatsionalizm sifatida), yoki tasviriy-tavsifiy yo'l bilan yangi o'zbekcha muqobil yaratiladi; bu yondashuv J.Sagerning terminologik ishlov berish nazariyasida ham asoslangan [14].

Uchinchidan, lug'atning makrostrukturasi masalasi - bosh so'zlarning alifbo tartibida joylashtirilishi, bosh til (italyancha) - tarjima tili (o'zbekcha) - izoh modelidan foydalanish hamda sinonim va variant terminlar o'rtasida o'zaro havolalar tizimini yaratish zarurligi L.Zgusta [13] va B.Svensén [15] asarlarida batafsil yoritilgan leksikografik tamoyillarga tayanadi. To'rtinchidan, mikrostruktura darajasida har bir terminga grammatik ma'lumot, soha ko'rsatkichi (masalan, "chorvachilik", "dehqonchilik", "veterinariya") hamda zarur uslubiy izohlar qo'shilishi lozimligi J.Sager [14] va E.Wüster [16] tomonidan ishlab chiqilgan terminologiya nazariyasi asosida belgilandi.

Beshinchidan, madaniy adaptatsiya tamoyili Italiya va O'zbekistonning agrar-chorvachilik amaliyotiga xos, ikkinchi tilda muqobili bo'lmagan realiyalarni (mahalliy zot nomlari, mintaqaviy urf-odatlar bog'liq atamalar) tasviriy izoh orqali berish zarurligini anglatadi; bu tamoyil J.P.Vinay va J.Darbelnetning adaptatsiya protsedurasiga [11] hamda U.Ekoning madaniy-pragmatik moslashuv g'oyasiga [12] asoslanadi va aynan shu tamoyil B.S.Ergashovanning italyan xalq ertaklari tarjimasiga oid tadqiqotlarida ham amaliy tarzda qo'llanilgan [2].

Yuqorida sanab o'tilgan tamoyillar, ularning nazariy-metodik asoslari bilan birgalikda quyidagi jadvalda umumlashtirildi:

Tamoyil	Mazmuni	Nazariy-metodik asos
Eng yaqin semantik ekvivalentni tanlash	Italyancha terminga o'zbek tilidagi mazmunan va uslubiy jihatdan eng yaqin muqobilni topish, so'zma-so'z tarjimadan qochish	[1; 8]
Ekvivalent yo'q holatlarda termin yaratish	Muqobili topilmagan atamalarni tasviriy yo'l yoki xalqaro so'z sifatida o'zlashtirish	[1; 14]

Makrostruktura	Alifbo tartibida bosh so'z (italyancha) – tarjima (o'zbekcha) – izoh modeli, o'zaro havolalar tizimi	[13; 15]
Mikrostruktura	Grammatik belgi, soha ko'rsatkichi (chorvachilik, dehqonchilik va h.k.), uslubiy izoh	[14; 16]
Madaniy moslashuv (adaptatsiya)	Italiya va O'zbekiston agrar-chorvachilik amaliyotiga xos realiyalarni tasviriy tarzda izohlash	[11; 12; 2]
Dinamik ekvivalentlik	Formal mosliksiz, o'quvchiga tanish tasvir va uslub orqali ma'noni yetkazish	[8; 9; 2]

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ruscha-o'zbekcha chorvachilik lug'atida qo'llanilgan amaliy tamoyillar bilan zamonaviy tarjimashunoslik va terminologiya nazariyasi o'rtasida chuqur metodik uzviylik mavjud. Bu holat, birinchi navbatda, terminologik leksikografiyaning tabiati bilan izohlanadi: har qanday davrda va har qanday til jufti uchun terminlar orasidagi ekvivalentlikni belgilashning asosiy mezon - bu shakliy emas, balki mazmuniy-funksional moslikdir [13; 8].

Shu bilan birga, italyancha-o'zbekcha lug'at tuzishda ruscha-o'zbekcha modeldan farqli o'laroq, qo'shimcha lingvomadaniy qiyinchiliklar yuzaga keladi. Xususan, italyan va o'zbek tillari genetik jihatdan uzoq oilalarga mansub bo'lib, ular orasida rus-o'zbek tillari o'rtasidagi kabi uzoq davom etgan bevosita tarjima an'anasi mavjud emas. Shu sababli, B.S.Ergashovning italyan folklor matnlari tarjimasiga bag'ishlangan tadqiqotlarida qayd etilgan madaniy adaptatsiya va dinamik ekvivalentlik tamoyillari [2] terminologik lug'at tuzishda ham alohida ahamiyat kasb etadi - chunki bu yerda ham, xuddi badiiy tarjimada bo'lgani kabi, o'quvchi uchun notanish tasvir yoki tushunchani tabiiy va tushunarli shaklda ifodalash talab etiladi.

Bundan tashqari, J.Rodari asarlaridagi taqlid so'zlarning leksik-semantik xususiyatlarini tahlil qilgan tadqiqotda [7] ko'rsatilganidek, terminlarning fonetik-semantik tabiatini saqlash, ayniqsa hayvon ovozlari, harakatlar va tabiiy jarayonlarni ifodalovchi qishloq xo'jaligi terminologiyasida muhim rol o'ynaydi. Bu esa italyancha-o'zbekcha qishloq xo'jaligi lug'atini tuzishda nafaqat leksik-semantik, balki fonosemantik jihatlarni ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, ishlab chiqilgan olti tamoyil: ekvivalent tanlash, termin yaratish, makrostruktura, mikrostruktura, madaniy adaptatsiya va dinamik ekvivalentlik - o'zaro bir-birini to'ldiruvchi yaxlit tizimni tashkil etadi. Ular klassik terminografiya [16; 13; 14; 15] bilan zamonaviy tarjimashunoslik va lingvokulturologiya [8; 9; 10; 11; 12] yutuqlarini birlashtirgan gibrid metodologiyani taklif etadi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada italyancha-o'zbekcha qishloq xo'jaligi terminlari lug'atini tuzishning leksikografik va lingvokulturologik tamoyillari ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqotlar o'zbek terminografiyasining tarixiy tajribasi bilan xalqaro tarjimashunoslik nazariyasi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni namoyon etadi va kelgusida to'liq hajmli italyancha-o'zbekcha qishloq xo'jaligi terminlari lug'atini amaliy jihatdan yaratish uchun ishonchli nazariy-metodologik zamin bo'lib xizmat qiladi. Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu tamoyillar asosida amaliy leksikografik ish, ya'ni bosh so'zlar korpusini shakllantirish, ularni tasniflash va lug'at maqolalarini tuzish rejalashtirilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nosirov U.N., Akmalxonov Sh.A., Azimov S.G., Madaminov K., Ashirov M. Chorvachilik atamalarining ruscha-o'zbekcha qisqacha lug'ati. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti «Fan», 1996.
2. Ergashova B.S. Italyan xalq ertaklarini o'zbek tiliga tarjima qilishda badiiy-tasvir vositalarining tasnifi. O'zDJTU Tarjimonlik fakulteti, Ingliz tili amaliy tarjima kafedrasini ilmiy maqolasi, 2025.
3. Ergashova B.S. Italyan xalq ertaklarining tarixiy taraqqiyoti. So'z san'ati jurnali, №4, 2024.
4. Ergashova B.S. Folklor matnlarida milliy ruhiyatning aks ettirilishi. "Arab tili globallashtirish davrida: innovatsion yondashuvlar va o'qitish metodikasi" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari, 442-446 b.
5. Ergashova B.S. Lingvokulturologiya – til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi. Xorijiy filologiya, 2(95), 2025, 14-18 b. ISSN 2181-743X.
6. Ergashova B.S. Tarjimonlik mutaxassisligiga kirish (italyan tili). Toshkent: LAVITA PRINT, 2025.
7. Ergasheva B., Xolmirzayeva S. Lexical and Semantic Features of Onomatopoeic Words in Gianni Rodari's Story "The Puppy Who Couldn't Bark". Xorijiy filologiya: til, adabiyot, ta'lim, 1(98), 2026, 180-183 b. ISSN 2181-743X.

8. Nida E.A. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden: E.J.Brill, 1964.
9. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation (3rd ed.). London: Routledge, 2018.
10. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988.
11. Vinay J.-P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. Amsterdam: John Benjamins, 1995.
12. Eco U. Dire quasi la stessa cosa. Esperienze di traduzione. Milano: Bompiani, 2003.
13. Zgusta L. Manual of Lexicography. The Hague — Paris: Mouton, 1971.
14. Sager J.C. A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam: John Benjamins, 1990.
15. Svensén B. A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
16. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. Wien — New York: Springer, 1979.